

ETT RIKARE ODLINGSLANDSKAP

Immateriellt kulturarv i ängs- och betesmarker

Bernt Lindström blåser i kohorn på Nysjöns fåbod. Foto: HMB.

Levande kunskap om brukande som formar kulturlandskapet är ett immateriellt kulturarv. Det är ett kulturarv som inte bevaras i museum – utan genom händerna, erfarenheten och arbetet hos dig som brukar marken. Genom Unescos konvention och den svenska förteckningen kan traditioner inom jordbruk och markskötsel få större uppmärksamhet. Det är ett stöd för att dela, utveckla och föra kunskapen vidare.

Vad är immateriellt kulturarv?

Immateriellt kulturarv handlar om levande kunskap och traditioner som förs vidare genom människors praktiska arbete och sociala sammanhang. Det omfattar sådant som slåttertekniker, fåbodbruk, betesmetoder, hantverk, matförädling, berättelser och musik kopplade till brukandet av mark och natur. Kulturarvet finns i arbetssätten, i kroppens erfarenheter, i tyst kunskap och i de lokala traditioner som gör landskapet levande.

Till skillnad från byggnader, fornlämningar eller skyddade områden är immateriellt kulturarv inte nödvändigtvis bundet till ett fysiskt objekt. Det bevaras genom att människor använder kunskapen, anpassar den och för den vidare. Därför är det ofta en naturlig del av den kunskap som jordbrukare och naturförvaltare bär med sig.

Unescos konvention

Unesco antog 2003 konventionen om tryggheten av det immateriella kulturarvet. Sverige anslöt sig 2011 och har sedan dess åtagit sig att trygga, synliggöra och utveckla de levande traditioner som finns här i landet. Konventionen handlar inte om att bevara en metod i exakt samma form som förr – utan om att ge förutsättningar för att aktiva utövare ska kunna fortsätta att utveckla sina praktiker.

Institutet för språk och folkminnen (Isof) ansvarar för arbetet i Sverige.

Svenska Unescorådet fungerar som länk mellan Sverige och Unesco internationellt.

Immateriellt kulturarv inom traditionellt jordbruk.

Många immateriella kulturarv har sin grund i just lantbruk och markskötsel. De rymmer lång erfarenhet av hur man använder marker, djur och naturresurser i ett hållbart samspel.

Immateriella kulturarv inom lantbruk och naturvård innefattar till exempel:

- traditionell djurhållning och boskapsskötsel
- slåtter- och skördetraditioner
- kunskap om betesmarker, fodertillgång och markens reaktion
- hantverk kopplat till redskap, byggnader eller produkter
- matberedning som ystning, smörkärning eller mjölkförädling
- berättelser, uttryck, arbetsvisor och ritualer kopplade till brukandet.

Exempel: Fäbodkultur

Svensk och norsk fäbodkultur blev 2024 inskriven på Unescos representativa lista över mänsklighetens immateriella kulturarv. Fäbodbruket omfattar kunskap om djurhållning, sommarbeten, mjölkhantering, ost- och smörtillverkning, markskötsel, byggnadstradition, hantverk, musik och berättande.

Traditionen visar hur extensivt bete och långsiktigt brukande av skogs- och utmarksmarker skapar både biologisk mångfald och levande kulturlandskap. Att fäbodar fortfarande finns kvar beror på engagerade brukare som för kunskaperna vidare genom praktiskt arbete.

Östvallen utanför Hede i Härjedalen. Foto: HT

Exempel: Höhässjning

Höhässjning är en äldre men fortfarande viktig metod för att torka gräs till vinterfoder. Den bygger på erfarenhetsbaserad kunskap om när gräset ska slås, hur det ska placeras, vändas och torkas, samt hur markens förutsättningar påverkar torkningen. Metoden är också ett socialt och kulturellt arv där samarbete och gemensamma arbetsinsatser haft stor betydelse.

Kulturresevatet Lillhärjeåbygget i Härjedalen. Foto: HC

Exempel: Gotländsk ängshävd

Gotland har en levande tradition av ängsbruk, där betes- och slåtterregimer under lång tid skapat en av Europas artrikaste kulturlandskapstyper. Hävd – den årliga rytmen av röjning, fagning, slåtter, hamling och efterarbete – förs vidare mellan generationer och kräver detaljerad kunskap om marken och hantverket. Tack vare engagerade brukare finns många ängar fortfarande i aktiv hävd.

Fagning om våren i prästängten i Östergarn på Gotland Foto: HC

Den nationella förteckningen

Alla länder som undertecknat konventionen ska skapa en nationell lista över exempel på levande immateriellt kulturarv. Den svenska förteckningen finns på levandekulturarv.se. Den synliggör traditioner som utövas i dag och som är viktiga för lokalsamhällen. Sådana traditioner kan handla om naturförvaltning och kulturarv.

För jordbrukare och markförvaltare innebär det här att traditionella metoder kan uppmärksammas och värderas som en del av ett bredare kulturarv, samtidigt som de fortsätter att vara en aktiv del av arbetet i landskapet.

Skillnaden mellan immateriellt kulturarv och världsarv

Världsarv är fysiska platser med höga kultur- eller naturvärden. De bevaras genom lagstiftning, förvaltning och skyddsarbete.

Immateriellt kulturarv är levande traditioner som bevaras genom att människor fortsätter att utöva dem.

För dig som brukare innebär detta att det är du – inte byggnader eller föremål – som är kulturarvets bärare.

Vad kan du ha för nytta av det här?

Genom att dessa traditioner lyfts fram på nationell och internationell nivå kan du som utövare få ökad synlighet, större möjlighet till samverkan och stärkt legitimitet för arbetssätt som bygger på långsiktigt hållbar markanvändning.

- Stöd och legitimitet: Ditt arbete erkänns som del av ett internationellt kulturarv.
- Nätverk: Du kan knyta kontakt med andra som arbetar med liknande traditioner.
- Synlighet: Förteckningen lyfter fram kunskap som annars kan hamna i skymundan.
- Kunskapsutbyte: Du kan ta del av erfarenheter, metoder och dokumentation.
- Samhällsnytta: Du bidrar till biologisk mångfald, kulturmiljöer och levande landskap.

Immateriellt kulturarv är inte något abstrakt eller fjärran. Det är en levande del av dagens landskap och ett stöd för dig som vill fortsätta utveckla traditioner som både bär kultur och skapar hållbar användning av mark och resurser. För dig som jordbrukare eller markförvaltare kan det vara ett verktyg för att tydliggöra värdet av det arbete du redan gör – och en möjlighet att dela det med fler.

Mer att läsa

- Svenska Unescorådet
- Institutet för språk och folkminnen
- Levande kulturarv
- Riksantikvarieämbetets webbsida om immateriellt kulturarv
- Sametingets webbsida om traditionell kunskap

Sametingets ansvar för traditionell kunskap

Sverige har undertecknat FN:s konvention om biologisk mångfald (CBD), och Sametinget har regeringens uppdrag att ansvara för den nationella samordningen av genomförandet av artikel 8j och 10c som handlar om traditionell kunskap och hållbart sedvanebruk. Uppdraget innefattar både árbediehtu (samisk traditionell kunskap) och annan kunskapstradition, det vill säga allt traditionellt brukande i hela landet.